भर्त्ता भार्गवो भृगुनन्दनः । पुत्त्रार्थं कल्पयामास चरुं गाधेस्तथैव च । उवाचाहूय तां भर्त्ता ऋचीको भार्गवस्तदा । उपयोज्यश्चरुरयं त्वया मात्रा त्वयं तव । तस्यां जनिष्यते पुत्त्रो दीप्तिमान् क्षत्त्रियर्षभः । अजेयः क्षत्त्रियैर्लोके क्षत्त्रियर्षभसूदनः । तवापि पुत्त्रं कल्याणि ! धृतिमन्तं तपोधनम् । शमात्मकं द्विजश्रेष्ठं चरुरेष विधास्यति । एवमुक्त्वा तु तां भार्यामृचीको भृगुनन्दनः । तपस्यभिरतो नित्यमरण्यं प्रविवेश ह । गाधिः सदारस्तु तदा ऋचीकाश्रममभ्यगात् । तीर्थयात्राप्रसङ्गेन सुतां द्रष्टुं नरेश्वरः । चरुद्वयं गृहीत्वा तदृषेः सत्यवती तदा । चरुमादाय यत्नेन सा तु मात्रे न्यवेदयत् । माता व्यत्यस्य दैवेन दुहित्रे स्वं चरुं ददौ । तस्याश्चरुमथाज्ञानादात्मसंस्थं चकार ह । अथ सत्यवती गर्भं क्षत्त्रियान्तकरं तदा । धारयामास दीप्तेन वपुषा घोरदर्शनम् । तामृचीकस्ततो दृष्ट्वा योगेनाभ्यनुसृत्य च । तामब्रवीद्द्विजश्रेष्ठः स्वां भार्यां वरवर्णिनीम् । मात्राऽसि वञ्चिता भद्रे ! चरुव्यत्यासहेतुना । जनिष्यते हि पुत्रस्ते क्रूरकर्माऽतिदारुणः । भ्राता जनिष्यते चापि ब्रह्मभूतस्तपोधनः । विश्वं हि ब्रह्म तपसा मया तस्मिन् समर्पितम् । एवमुक्ता महाभागा भर्त्त्रा सत्यवती तदा । प्रसादयामास पतिं पुत्त्रो मे नेदृशो भवेत् । ब्राह्मणापसदः क्षात्र इत्युक्तो मुनिरब्रवीत् । नैष सङ्कल्पितः कामो मया भद्रे ! तथाऽस्त्विति । उग्रकर्मा भवेत् पुत्त्रः पितुर्मातुश्च कारणात् । पुनः सत्यवती वाक्यमेवमुक्ताऽब्रवीदिदम् । इच्छन् लोकानपि मुने ! सृजेथाः किं पुनः सुतम् । शमात्मकमृजुं त्वं मे पुत्त्रं दातुमिहार्हसि । काममेवंविधः पौत्त्रो मम स्यात्तव च प्रभो ! । यद्यन्यथा न शक्यं वै कर्त्तुमेतद्द्विजोत्तम । । ततः प्रसादमकरोत् स तस्यास्तपसो बलात् । भद्रे ! नास्ति विशेषो मे पौत्त्रे च वरवर्णिनि । त्वया यथोक्तं वचनं तथा भद्रे ! भविष्यति । ततः सत्यवती पुत्त्रं जनयामास भार्गवम् । तपस्यभिरतं दान्तं जमदग्निं शमात्मकम् । भृगोश्चरुविपर्यासे रौद्रवैष्णवयोः पुरा । यजनाद्वैष्णवेऽथांशे जमदग्निरजायत । सा हि सत्यवती पुण्या सत्यधर्मपरायणा । कौशिकीति समाख्याता प्रवृत्तेयं महानदी । इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रेणुर्नाम नराधिपः । तस्य कन्या महाभागा कामली नाम रेणुका । रेणुकायान्तु कामल्यां तपोविद्यासमन्वितः । आर्च्चीको जनयामास जामदग्न्यं सुदारुणम् । सर्वविद्यान्तगं श्रेष्ठं धनुर्वेदस्य पारगम् । रामं क्षत्त्रियहन्तारं प्रदीप्तमिव पावकम् । और्वस्येवमृचीकस्य सत्यवत्यां महायशाः । जमदग्निस्तपोवीर्याज्जज्ञे ब्रह्मविदांवरः । मध्यमश्च शुनः शेफः शुनःपुच्छः कनिष्ठकः । विश्वामित्रन्तु दायादं गाधिः कुशिकनन्दनः । जनयामास पुत्त्रन्तु तपोविद्याशमात्मकम् । प्राप्य ब्रह्मर्षिसमतां योऽयं सप्तर्षितां गतः । विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा नाम्ना विश्वरथः स्मृतः । जज्ञे भृगुप्रसादेन कौशिकाद्वंशवर्द्धनः" । "अथर्चीकादयोऽभ्येत्य पितरो राममब्रुवन् । राम ! राम ! महाभाग ! प्रीताः स्म तव भार्गव !" भा० आ० ३अ० ३भरतसुतभुमन्युसुते नृपभेदे । "ततोमहद्भिः क्रतुभिरीजानो भरतस्तदा । लेभे पुत्रं भरद्वाजाद्भूमन्युं नाम भारत ! इत्युपक्रम्य "पुष्करिण्यामृचीकश्च भूमन्योरभवत् सुतः" भा० आ० ९४अ० ।

ऋचीष न० ऋच्–कीषन् । पिष्टपचनपात्रे हेम० ।

ऋचीषम पु० ऋचा स्तुत्या समः वेदे नि० ईत्त्वं षत्वञ्च । ऋग्वशेषेण समानगुणे । "इह श्रुत इन्द्रो अस्मे अद्य स्तवे वज्र्यृचीषमः" ऋ० १०,२२,२ । ऋचीषमः । "यद्व्याव इन्द्र ! ते शतं शतं भूमीरुत स्युः । न त्वा वज्रिन्" इत्यादिकया ऋ० ८,७०,५ । स्तुत्या समानगुणकः" भा० "परोमात्रमृचीषममिन्द्रमुग्रम्" ऋ० ८,६८,६ । ऋचीषमम् ऋचा स्तुत्या समम् यद्यप्यपरिच्छिन्नस्तथापि स्तुतिर्यावन्मात्रं विषयीकरोति तत्समम्" इत्यर्थः भा० । "अवचष्ट ऋचीषमः" ऋ० ८,६२,६ । "वृत्रहा परमज्या ऋचीषमः" ८,९०,१ । "२दीप्त्या समे च "अहन् वृत्तमृचीषमः ऋचा दीप्त्या समः" भा० ।

ऋचेयु च० राजभेदे । पूरुवंशवर्णने "रौद्राश्वस्य महेष्वासा दशाप्सरसि सूनवः" इत्युपक्रम्य "ऋचेयुरथ काक्षेयुः कृकणेयुश्च वीर्य्यवान्" भा० आ० ९४अ० ।

ऋच्छ मोहे मूर्त्तौ (कठिनीभावे) अक० गमने सक० तुदा० पर० सेट् । ऋच्छति आर्च्छीत् आनर्च्छ । उपसर्गात् अस्यादेर्वृद्धिः प्रार्च्छति अपार्च्छति । "उपसर्गाः क्रियायोगे" पा० इत्युक्तेः यत्क्रियया योगस्तत्क्रियायामेवोपसर्गत्वम् तेन प्रगतः ऋच्छकोऽस्मात् वाक्ये प्रादि० ब० । प्रर्च्छकः इत्यादौ न वृद्धिः अत्र प्रस्य गमेरुपसर्गत्वेन ऋच्छोपसर्गत्वाभावात् ।

ऋच्छरा स्त्री ऋच्छ–कर्मणि करणे वा घञ् । वेश्यायाम् । उज्ज्वल० साधारणत्वेन सर्वैर्गम्यत्वात् इन्द्रियमोहजननसाधनत्वाच्च तस्यास्तथात्वम् ।